

УДК 323.39:316.46(477)

С. Держановська

СУТНІСТЬ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА: АНАЛІЗ ПРАЦЬ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ

Вивчено сутність політичного лідерства в дослідженнях сучасних українських науковців. Узагальнено визначення поняття політичного лідера як активного суб'єкта політичного та державотворчого процесів.

Ключові слова: політичне лідерство, політичний лідер, політичний процес, державотворчий процес, професійне політичне мислення, професійне державотворче мислення, місія, призначення.

Становлення демократичних засад державного управління в Україні є нагальною вимогою сьогодення. Це актуалізує питання політичного лідерства, бо саме політичні лідери ведуть за собою інших та спрямовують розвиток усього суспільства.

В Україні актуальність політичного лідерства особливо виокремилась на початку 90-х рр. ХХ ст., та і сьогодні є однією з найважливіших її проблем. Про підвищену потребу у детальному дослідженні цього питання свідчать також події кінця 2013 – початку 2014 рр., які підкреслили роль політичних лідерів в організації життєдіяльності суспільства.

Визначення основних критеріїв політичного лідерства та пошук, формування і розвиток справжніх лідерів, спроможних на прийняття ефективних управлінських рішень, є одним із головних викликів сучасної України. Насамперед важливо з'ясувати сутність поняття “політичне лідерство”, зокрема висвітленого у працях сучасних українських науковців.

Питання політичного лідерства активно вивчається сучасними українськими науковцями. Значний внесок у становлення теоретичних основ політичного лідерства в контексті державного управління в Україні зробили: Е. Афонін, К. Ващенко, І. Вітенко, В. Гошовська, В. Корнієнко, Б. Кухта, Л. Пашко, І. Сурай, М. Цюрупа, М. Шитюк та інші. Вивченням історії та сучасних тенденцій політичного лідерства активно займаються: В. Бебик, А. Брегеда, А. Пахарев, Ю. Розенфельд та П. Шляхтун.

Питання політичного управління, що тісно пов'язане з політичним лідерством розглядали у своїх дослідженнях: М. Гетьманчук, М. Головатий, І. Горлач, С. Захарія, Ф. Кирилюк, В. Кремень, Г. Почепцов, О. Траверсе, М. Юрій.

До невирішених повністю частин загальної проблеми формування політичного лідерства в Україні належить та частина, що стосується розкриття сутності поняття “політичне лідерство”.

Саме тому мета статті – експлікація сутності політичного лідерства як важливої складової сучасного політичного процесу та одного з найважливіших чинників ефективного державного управління.

Термін “політичне лідерство” виник на початку ХІХ ст., коли політичні процеси почали розвиватися в нових соціально-економічних умовах інтенсивного розвитку капіталізму, що супроводжувалися гострими міждержавними суперечностями й соціальними революціями [1]. В Україні ж цей термін почали вживати лише у кінці ХХ ст.

Укладачі “Енциклопедії державного управління” розглядають лідера як особу в якій-небудь групі (організації), що має значний, визнаний авторитет, вплив, який виявляється як дії, що управляють. Адже це такий “член групи, за яким вона визначає право приймати відповідальні рішення в значущих для неї ситуаціях, тобто найавторитетніша особа, що відіграє центральну роль в організації спільної діяльності й регулюванні діяльності у групі” [2].

І. Вітенко також наголошує на тому, що лідер – це член групи, якому вона надає право приймати найвідповідальніші рішення, що стосуються інтересів усієї групи [3]. Лідером може бути лише та особа, яка користується авторитетом серед оточення, виправдовує їхню довіру. Авторитет (від англ. authority – авторитет, влада, вага) – одна з основних форм здійснення влади, за допомогою якої забезпечується контроль за діями людей та їх погодження щодо загальних та індивідуальних інтересів.

Б. Кухта та Н. Теплоухова зазначають, що сутність лідерства полягає у визнанні ієрархічного способу організації політичного життя суспільства, що характеризується існуванням певних установ, наділених владними повноваженнями та виконуючих специфічні функції [4]. При цьому “сутність” (лат. *essentia*) – це те постійне, що зберігається в явищі при різних його варіаціях, зокрема і тимчасових.

І. Горlach та В. Кремень вважають, що лідер (від лат. – судження, вплив, вага, приклад) – це авторитетний член політичної, суспільної організації, об’єднання або малої групи, особистий вплив якого дозволяє йому грати істотну роль в соціальних процесах, ситуаціях [5].

Проблема політичного лідерства позначає взаємодію різних суб’єктів сучасного політичного процесу з погляду того, хто бере на себе право та зобов’язується тим самим вести за собою інших та на кого покладається відповідальність за наслідки своєї провідної ролі у соціально-політичних перетвореннях: на маси чи на окремих осіб, наділених певними соціально-психологічними та організаторськими якостями та здатними вести їх за собою.

За визначенням, наведеним в “Енциклопедії державного управління”, політичний лідер (від грец. *роліткі* мистецтво управління):

- 1) стає авторитетним учасником політичного процесу;
- 2) наділяється реальною владою;
- 3) справляє легітимний вплив на суспільство чи певну його частину;
- 4) це індивід, який здатний до консолідації різних груп для вирішення проблем суспільного розвитку, найбільш значимих з погляду групового інтересу;
- 5) може очолювати державу, велику соціальну чи соціально-етнічну спільноту, політичну партію, суспільно-політичний рух, громадсько-політичну організацію, етнічну групу;
- 6) здійснює частину своїх політико-владних повноважень і прав, делегованих йому суспільством [6].

Однак, на переконання О. Траверсе, таке розуміння політичного лідерства не враховує деяких аспектів цього явища, зокрема “мова може йти про ту частину суспільства, яка не віддає добровільно повноважень конкретним лідерам, що наділені реальною владою, адже на виборах ця частина електорату голосувала за інших депутатів” [7]. Тобто справедливо зазначити прагматичне твердження, що політичний лідер як учасник політичного життя є лідером лише певної більшості, конкретної спільноти. Він намагається адекватно відобразити інтереси частини населення, яка його

підтримує, консолідувати зусилля прихильників й тим самим стає символом переважних соціально-політичних настроїв суспільства.

У навчальному посібнику “Політичне лідерство” за загальною редакцією В. Гошовської та Л. Пашко звертається увага на те, що справжній політичний лідер розпочинається там, де з’являється професійне політичне мислення, де політик ставить під сумнів можливість свого здорового глузду та покладається на спеціальні знання як результат наукового пізнання та підходу до суспільства. Політичне лідерство є своєрідною соціальною потребою людей в організації своєї діяльності, спрямованої на побудову влади, заснованої на інтеграції різноманітних соціальних верств (груп) шляхом використання специфічних механізмів об’єднання навколо висунутої лідером програми, концепції вирішення соціальних проблем та завдань суспільного розвитку. За цього принципового значення набувають не так особисті якості лідера, як його спроможність адекватно відображати інтереси частини населення, яке його підтримує, тобто уміння сформулювати такі інтереси у вигляді конкретних політичних вимог і сформулювати їх, визначити тактику боротьби й ефективні засоби їх задоволення [8].

Таким чином, діяльність політичного лідера є життєво необхідною умовою функціонування політичного життя у державі, політичних структур щодо виявлення і реалізації соціально-політичних інтересів та потреб у процесі формування і здійснення як політичної влади в суспільстві, так ефективного державного управління. На думку Е. Афоніна та співавторів навчального посібника “Концептуальні засади взаємодії політики й управління”, в основі політичної діяльності є певні мотиви суб’єктів політики, діяльність яких спрямована на організаційні чинники суспільно-політичного життя та розвиток політичного процесу [9].

Говорячи саме про поняття політичного лідера, науковці М. Шитюк та М. Єнтіс дають таке визначення: “Політичний лідер – голова держави чи політичної партії, який користується високим авторитетом у суспільстві, має реальну владу і здатний її здійснювати задля розв’язання економічних, політичних і соціальних завдань” [10]. У спільній праці К. Ващенко та В. Корнієнко знаходимо ще один підхід до розуміння політичного лідерства. Вчені надають таке визначення: “Політичне лідерство (від англ. leader – ведучий, керівник) – процес міжособистісної взаємодії, в ході якого авторитетні люди, наділені реальною владою, здійснюють легітимний вплив на все суспільство, чи певну його частину, котра добровільно віддає їм частину своїх політико-владних повноважень і прав” [11].

Ю. Розенфельд та співавтори підручника “Політологія” розглядають лідерство як складний механізм взаємодії лідерів та тих, хто йде за ними. Головними чинниками цього поняття є: здібність лідера точно оцінювати ситуацію, знаходити правильні рішення завдань, що стоять, впливати на розум та енергію людей в цілях мобілізації їх на виконання будь-якого рішення. Лідерство як особовий механізм взаємодії лідера і членів тієї чи іншої спільності передбачає, що останні приймають і активно підтримують його рішення і дії, свідомо та добровільно підкорюються йому [12].

Важливо зробити акцент на тому, що політичне лідерство є вищим рівнем лідерства взагалі, оскільки воно відображає владні відносини в суспільстві на найвищому – державному рівні. Визначаючи теоретичні основи політичного лідерства в сучасній політичній науці, А. Пахарев також наголошує, що серед різних видів лідерства особливе місце належить лідерству політичному, бо воно є найбільш помітним і значимим як в будь-якій суспільно-політичній структурі, так і в загальнонаціональному масштабі [13].

Політичний лідер взаємодіє з масовим суб'єктом політичного процесу та окремими особами, в результаті зазначеної взаємодії він бере на себе достатній обсяг прав та відповідальності для здійснення керівництва масами. Та, як стверджують М. Цюрупа й співавтори, народні маси добровільно віддають частину своїх владно-політичних повноважень і відповідальності, що накладає на лідерів додаткове навантаження, яке не кожна особа в змозі нести. Недарма до лідерів здавна пред'являлись високі вимоги: масштабність мислення, міцна політична воля, сильний характер, комунікабельність, вміння знаходити спільну мову з народними масами [14].

М. Головатий вважає, що політичний лідер – це будь-який, незалежно від формального рангу, учасник політичного дійства, процесу, який намагається і спроможний консолідувати зусилля всіх, хто його оточує, і активно впливати (в межах території, міста, регіону, країни) на цей процес для досягнення висунутих ним визначних цілей [15].

Важливо звернути увагу на те, що зазначене визначення лідерства вчений сформулював відповідно до інтенсивних, масових політичних процесів, що відбувалися в Україні, інших посттоталітарних державах у

1990 р., коли учасниками політичних дій були сотні тисяч громадян. Тобто є пряма паралель із сучасним станом суспільно-політичної ситуації в нашій країні.

При тлумаченні політичного лідерства М. Гетьманчук пропонує розглядати це поняття як один із різновидів лідерства, а політичний лідер є символом певної спільноти; це особа, здатна реалізувати інтереси спільноти за допомогою влади, що дається йому цією спільнотою, політичних інтересів, організувати та спрямовувати їхню активність, згуртувати довкола себе групу прихильників та повести їх за собою [16].

Цікаву позицію щодо політичного лідерства, яка несе в собі елемент особливості місії або призначення, має науковець Г. Почепцов. Він вважає, що лідер – це особа, що має інакші джерела розуму і є батьком нації. Такий лідер концентрує у собі увесь набір ролей, очікуваних від нього його послідовниками, ідентифікується з ідеалами групи чи усього населення, вбирає у себе позитивні емоції і відчуває відданість з боку своїх послідовників. Для Г. Почепцова суть політичного лідера – це передусім його імідж як сконструйований яскравий образ із певним набором характеристик, затребуваних його послідовниками, прихильниками, симпатиками, який запам'ятовується ними, притягує та мотивує до спільних організованих дій [17].

Політичний лідер як учасник політичного процесу керується в своїй поведінці певними мотивами, цілями, в його політичній діяльності виявляються певні емоції та настрої. Враховуючи це, Ф. Кирилюк та співавтори навчального посібника з політології справедливо вважають, що для здійснення ефективної діяльності такого суб'єкта політики у сфері державного управління мають значення не тільки об'єктивні умови: стан економіки, соціальної сфери, вплив політичних сил та роль їх у суспільстві, традиції політичної культури, а й суб'єктивні: стан політичної свідомості в суспільстві, сприйняття суб'єктом даних об'єктивних умов. Такий підхід дає змогу виокремити для політико-психологічного аналізу такі опорні категорії: мотиви участі в політиці, потреби, що задовольняються цією участю; цілі, цінності, ідеали, завдяки яким людина стає часткою якогось політичного цілого, ідентифікує себе з ним; емоції та настрої, які виявляються в її діяльності; знання, інформація, думки, якими вона володіє і які поширює [18].

В умовах демократизації та характерного для неї вільного суперництва, коли “влада відкрита для всіх”, швидше за все її завоює той, хто більше за всіх прагне до неї. Такі

політичні лідери відрізняються від звичайних винятковим владолюбством та самовпевненістю [19]. Позиція політичного лідера у вирішенні моральної дилеми в політиці є найбільш раціональною і доцільною. Проте вона приховує в собі небезпеку повного ігнорування моральних норм задля досягнення ідеологізованих політичних цілей. Стає необхідним зацентувати увагу особливо на морально-етичних чинниках сутності політичного лідера, адже він бере активну участь у політичному житті як сукупності духовних, чуттєвих, емоційних, практичних предметних форм політичного буття людини та суспільства. В. Бебик також зосереджує увагу у визначенні політичного лідерства на морально-політичних та психологічних стосунках між суб'єктом і об'єктом політики, які не є механічними. Лідерство – процес двосторонній, оскільки об'єкт не лише сам обирає собі лідерів, а й певною мірою коригує їхню політичну поведінку [20].

І, нарешті, у політичному житті за характером і масштабами діяльності розрізняють лідерів трьох рівнів:

- лідер першого рівня – малої (ініціативної) групи, колективу;
- лідер другого рівня – громадського руху (організації, установи, партії);
- лідер третього рівня – політик, що діє в системі владних відносин у національному масштабі [21].

За цього варіативними залишаються всі чинники сутності політичного лідерства залежно від рівня за принципом – чим вище рівень впливу, тим вище рівень професіоналізму політичного мислення, відповідальності за своє політичне призначення й морально-етичний розвиток потребує політик як особистість.

Усі аспекти сутності політичного лідера спроможний втілити тільки політик із адекватною самооцінкою та мотивацією на досягнення суспільного блага [22]. Враховуючи це, може бути спрогнозоване майбутнє політичного лідера: одні жертвують людьми заради себе, інші жертвують собою заради людей.

Зазначимо, що в статті зосереджено увагу на аналізі сутності політичного лідерства – інтегративної складової організації суспільства та побудови правової й демократичної країни з ефективним державним управлінням.

Під час дослідження нами виокремлено три аспекти політичного лідерства: суб'єкт, процес, об'єкт, що розкривають його сутність.

1. Суб'єкт політичного лідерства (політичний лідер) – це індивід, який усвідомлює історичну важливість та відповідальність своєї місії або призначення, має особливі індивідуальні характеристики, які є відображенням внутрішнього духовного, морально-ціннісного, культурного стану душі, з одного боку, та успадкованими або сформованими у кропіткій праці – з іншого. Останнє допоможе зберегти стійкий позитивний імідж.

2. Процес політичного лідерства (зміст діяльності) – виявляється у професійному політичному, державотворчому мисленні й легітимному впливі політичного лідера, який у такий спосіб будує непохитну авторитетну владу та здатен здійснювати її задля вирішення політичних, економічних і соціальних завдань шляхом прийняття обґрунтованих, сміливих та оптимальних управлінських рішень.

3. Об'єкт політичного лідерства (цільова аудиторія) – це індивіди, окремі соціальні групи або суспільство у цілому, яке довіряє певному політичному лідеру представляти їх інтереси та консолідувати зусилля всіх учасників політичної діяльності у досягненні загального суспільного блага.

Підсумовуючи проведене дослідження щодо сутності політичного лідерства можна стверджувати, що визначальну роль у цьому явищі відіграє сам політичний лідер

як активний суб'єкт політичного та державотворчого процесів. Результати дослідження мають стати основою для подальшого розвитку політичного лідерства та здійснення політико-управлінської діяльності в Україні.

Література

1. Почепцов Г. Імідж лідера (політичного, і не тільки) [Електронний ресурс] / Кіровоградська обласна універсальна наукова бібліотека. — Режим доступу : <http://library.kr.ua/women.html/imglid.html>.
2. Енциклопедія державного управління [Текст] : у 8 т. Т. 6 / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова) [та ін.]. — К. : НАДУ, 2011. — С. 250.
3. Лідер і лідерство [Електронний ресурс] / Українські підручники. — Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1685030337343/psiho_logiya/lider_liderstvo#565.
4. Кухта Б. Політичні еліти і лідери [Текст] / Б. Кухта, Н. Теплоухова. — К. : КНЕУ, 1999. — 108 с.
5. Кремень В. Г. Політологія: наука про політику [Текст] : підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Г. Кремень, М. І. Горлач. — Х. : Друкарський центр “Єдинорог”, 2001. — С. 353.
6. Енциклопедія державного управління... — Т. 1. — С. 447.
7. Траверсе О. Політичне лідерство. Поняття, дискурс, практика [Електронний ресурс] / О. Траверсе. — Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/332>.
8. Гошовська В. А. Політичне лідерство [Текст] : навч. посіб. / В. А. Гошовська, Л. А. Пашко. — К. : НАДУ, 2013. — С. 81.
9. Афонін Е. А. Концептуальні засади взаємодії політики й управління [Текст] : навч. посіб. / Е. А. Афонін, Я. В. Бережний, О. Л. Валевський [та ін.]. — К. : НАДУ, 2010. — 300 с.
10. Єнтіс М. Є. Проблема політичного лідерства в сучасній Україні / М. Є. Єнтіс, М. М. Шитюк // Наукові праці [Текст] : наук.-метод. журн. — 2004. — Т. 34. — № 21. — С. 69—73.
11. Ващенко К. О. Політологія для вчителя [Текст] : навч. посіб. для студ. педагогіч. ВНЗ / К. О. Ващенко, В. О. Корнієнко. — К. : Вид-во імені М. П. Драгоманова, 2011. — 406 с.
12. Розенфельд Ю. М. Політологія [Текст] : підручник / Ю. М. Розенфельд, Л. М. Герасіна, Н. П. Осипова [та ін.]. — Х. : Право, 2001. — 636 с.
13. Пахарев А. Теоретичні основи політичного лідерства в сучасній політичній науці [Електронний ресурс] / А. Пахарев. — Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=61&c=1330>.
14. Цюрупа М. В. Основи сучасної політології [Текст] : підручник для студентів ВУЗів / М. В. Цюрупа, В. С. Ясинська. — К. : Кондор, 2009. — 354 с.
15. Головатий М. Ф. Політична психологія [Текст] : навч. посіб. / М. Ф. Головатий. — К. : МАУП, 2001. — С. 64.
16. Гетьманчук М. П. Політологія [Текст] : навч. посіб. / Гетьманчук М. П., Грищук В. К., Турчин Я. Б. — К. : Знання, 2010. — 415 с.
17. Почепцов Г. Імідж лідера (політичного, і не тільки)...
18. Кирилюк Ф. М. Політологія [Текст] : навч. посіб. / Ф. М. Кирилюк, М. І. Обушний, М. І. Хилько [та ін.]. — К. : Здоров'я, 2004. — 776 с.
19. Гошовська В. А. Політичне лідерство... — С. 98.

20. Бебик В. М. Політологія для політика і громадянина [Текст] : [монографія] / В. М. Бебик. — К. : МАУП, 2003. — 424 с.

21. Сутність і типологія політичних лідерів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://politics.ellib.org.ua/pages-116.html>.

22. Гошовська В. А. Політичне лідерство... — С. 102.

S. Derzhanovska

**THE ESSENCE OF POLITICAL LEADERSHIP IN RESEARCHES
OF MODERN UKRAINIAN SCIENTISTS**

The article deals with the investigation of the essence of political leadership in researches of modern Ukrainian scientists. The definition of political leader as an active subject of political and state-building processes is summarized.

Key words: political leadership, political leader, political process, state-building process, professional political thinking, professional state-building thinking, mission, predestination.